

s. 231–243

RECENZE

Ben Jervis /
Ladislav Čapek

JERVIS, Ben (2014): *Pottery and Social Life in Medieval England: Towards a Relational Approach*. Oxford a Philadelphia: Oxbow Books.

V nově vydané publikaci *Pottery and Social Life in Medieval England* autor Dr. Ben Jervis (nyní působící na Cardiff School of History, Archaeology and Religion) na širokém teoretickém a metodologickém základu představil nové směřování výzkumu středověké keramiky, a to na základě tzv. relačního přístupu inspirovaného sociologickou teorií sítí aktérů (Actor-network theory), ve kterém se soustřeďuje na studium provázanosti (entanglement) lidského, artefaktového a textového světa, a v němž keramika jako spojující element v rámci vytvářených sociálních vztahů hraje ústřední úlohu. V jeho pojetí je keramika jako nejfrekventovanější artefakt považována za nedílnou součást středověké společnosti a materiální kultury a autor na mnoha místech a na konkrétních příkladech zdůrazňuje význam studia středověké keramiky, a to z pohledu středověké archeologie, historie či historické archeologie a antropologie. Tato práce veskrze teoretického charakteru je členěna do šesti strukturovaných kapitol, které sami o sobě jsou samostatnými texty s řadou příkladových studií, kde keramika vstupuje do relačních vztahů v rámci studií o sociální a kulturní identitě, krajině, architektuře apod. Každá z myšlenkově mnohovrstevnatých kapitol zasluhuje zvláštní pozornost a podrobný rozbor.

V první kapitole („The Emergent Discipline: Pottery and Medieval Archaeology“) B. Jervis představuje kritický pohled na stav výzkumu středověké keramiky a na dosavadní přínos studií o keramice ve středověké archeologii ve Velké Británii. Autor rozděluje etapy výzkumu a přístupy ke keramice do třech základních časových ob-

dobí. Za nejstarší období považuje tzv. starožitnické pojetí studia v 18.–19. století, kdy keramika byla považována za umělecko-historický předmět. Etapu první poloviny 20. století lze charakterizovat jako období vymezení disciplíny. Ve studiu keramiky převažoval empirický přístup, v němž byly kladeny jednoduché empirické otázky bez hlubšího teoretického pozadí, které považovaly keramiku za předmět studia vedoucí k pochopení procesů jak a kde byla keramika vyrobena, kde a jak dlouho byla užívána, kam byla transportována apod. V tradičním pojetí britského výzkumu keramiky bylo keramické studium zaměřeno především na datování nálezových situací, na tvorbu typologických a chronologických sekvencí a na studium technologického vývoje keramiky. Sledována byla distribuce keramiky jako indikátoru ekonomických aktivit v prostoru k rekonstrukci obchodních vztahů a tržních mechanismů, a ke studiu výrobních a produkčních center. Naopak opomíjeno bylo studium keramiky a její role ve středověké společnosti. Na keramiku bylo nahlíženo především jako na utilitární a funkční předmět a bylo poukazováno na její celkově nízkou ekonomickou a materiální hodnotu, a tudíž byla považována za nevýznamnou součást středověké společnosti a kultury.

V 70. a 80. letech minulého století došlo pod vlivem „nové procesuální archeologie“ k rozvoji vědeckých analytických postupů v rámci studia tzv. keramické petrologie. Tyto metody umožnily získání detailních informací o chemickém a mineralogickém složení keramiky a umožnily integrovat petrologická data do širšího interpretačního

kontextu v rámci studia ekonomických vztahů výroby a produkce keramiky. Studium keramiky se zároveň stalo vědecky rigorózní disciplínou, projevující se osvojením kvantitativního přístupu a s využitím statistických a prostorových analýz byla keramická data využívána v rámci systémových teorií ke studiu sociálně-ekonomických vztahů mezi výrobními a spotřebními centry a k poznání dynamiky obchodních procesů a konzumpce keramiky (srov. např. Hodges 1982; Hodges 1983, 24–37; Davey a Hodges 1983, 1–16). Další z oblastí studií o keramice, ovlivněné především archeologickými výzkumy v urbánních centrech, bylo kvantitativní studium keramiky ve vztahu k nálezovému kontextu a k pochopení formačních a stratigrafických procesů vzniku archeologických uloženin, jejichž cílem bylo vytváření chronologických sekvencí (např. Orton, Tyers a Vince 1993). Zdůrazňován byl nově i interpretační potenciál keramiky ke studiu sociálního prostředí, například v rámci studia využití prostoru, či k vyhodnocení místa kontextu užití a depozice keramiky (např. Moorhouse 1986, 85–124). Interpretační potenciál keramiky ke studiu středověké kultury byl dlouho znám, ale systematický výzkum kromě několika průkopnických prací nebyl delší dobu realizován. B. Jervis upozorňuje například na studie H. Blakea, D. Browna nebo P. Daveyho (Blake 1980; Brown 1988, 125–151; Davey 1988, 3–14).

Určitou kvalitativní změnu ve výzkumu keramiky, jak upozorňuje B. Jervis, přineslo založení společnosti Medieval Pottery Research Group (MPRG) v roce 1975 a časopisu Medieval Ceramics, kdy od té doby vzrostl nejen počet prací a publikací o středověké keramice, ale také vstupem řady

specialistů došlo k určitému roztržštění přístupů a také k odtržení se od teoretického směřování středověké archeologie. To podtrhuje i fakt, že založením úzce zaměřeného periodika poklesl počet prací o keramice v časopise Medieval Archaeology, kdy se keramické studie dostaly mimo širší teoretický diskurz středověké archeologie. Výsledky výzkumu se zaváděním standardizací projektů na zpracování středověké keramiky dostaly na úroveň odborných zpráv, které v mnoha případech poskytovaly pouze ilustrativní a podpůrné informace ke studiu historických procesů, stratigrafie nebo krajiny bez širšího teoretického a interpretačního pozadí. Se specializací vzrostla zároveň i určitá marginalizace oboru studia keramiky. V řadě případů se studie o keramice v rámci „developersky“ vedených projektů staly pouze doplňkem nepublikovaných nálezových zpráv, zejména v případě rozsáhlých výzkumů urbánních center. Podrobného syntetického zpracování a vyhodnocení se dostalo středověké keramice pouze v několika významných městských center (Exeter, Southampton, London).

Až v 90. letech se objevily nové přístupy keramiky a zároveň vznikla i řada prací, jejichž cílem byla interpretace středověké hmotné kultury jinými způsoby. Přijetím post-procesuálního myšlení se otevřely nové možnosti ve výzkumu středověké keramiky, které umožnily integrovat studie, například o praktice a etiketě stravování a stolování, které v řadě případů měly symbolický a rituální charakter. Zejména pod vlivem pronikajícího post-procesuálního paradigma bylo na hmotnou kulturu nahlíženo jako na text, který může být přeložen a vyprávěn

v jazyku sociálních termínů (srov. Hodder 1994, 393–402).

Užití sociálních teorií a pojmů vedlo ke vzniku řady prací o tom, jak nově interpretovat struktury a vzorce v keramických datech, například při studiu symbolického významu a sociálního postavení (statusu) keramiky ve středověké společnosti jako součásti hmotné kultury. Keramika se nově stala předmětem studia o sociální a kulturní identitě a nového sociologického konceptu tzv. habitu ve studiích o materiální kultuře.¹ B. Jervis uvádí, že například poznáním stravovacích praktik a pravidel stolování lze zkoumat podobnosti a rozdíly v užití keramiky a konzumaci potravin mezi různými sociálními skupinami a komunitami, které vytvářejí svoji identitu prostřednictvím stravovacích a stolovacích návyků. Také výzdoba keramiky může obsahovat symbolický záznam v podobě určitého textu, jenž může vyjadřovat sociální identitu nositelů nebo příjemců. Ovšem jak upozorňuje i sám autor, se zaváděním sociálních teorií v archeologii se objevovaly kritiky, které zpochybňovaly některé prvky post-procesuálního myšlení, a to především důraz kladený na symboliku a antropocentrickou konceptualizaci pojmu „sociální“. Kriticky bylo upozorněno, že symbolický význam artefaktů, který vznikl na základě interakcí lidí s artefakty v minulosti, mohl být dočasný a proměnlivý a současná fenomenologická interpretace je produktem našich vlastních zkušeností a interakcí s předměty s využitím současných moderních vědeckých poznatků.

Ve druhé kapitole („Towards of relational archaeology“) autor popisuje řadu nových teorií a přístupů, jejichž cílem je nová interpretace materiální kultury, vycházející ze studia interakcí a provázanosti (entanglement) mezi předměty, lidmi, prostředím, krajinou, architekturou apod. Autor zmiňuje například koncept tzv. biografického přístupu, jehož cílem je poznání, jak se smysl a vnímání věcí mění v určitém prostředí v průběhu času (podrobně rozvedeno pak v kapitole 6). Hlavní důraz je kladen na tzv. relační přístup, který je zaměřen na pochopení vztahů a interakcí mezi lidmi a věcmi, které spoluvytvářejí materiální kulturu. Relační přístupy založené na studiu interakcí mezi lidmi, předměty a prostředím, vytvářejících význam a vlastnosti artefaktů a kontextů, byly rozvíjeny například v behaviorální archeologii (Schiffer 1987), kterou lze považovat za odnož procesuální archeologie, nebo v rámci tzv. symetrické archeologie, jejímž smyslem bylo získání znalostí o významu věcí při konstituování minulých společenství (Shanks 2007, 589–596).

Samotný relační přístup rozvíjený v této práci je ovlivněn zejména sociologickou teorií sítě aktérů – Actor-network teorií (zkráceně ANT teorií), jejímž autorem je B. Latour (Latour 2005). Tento teoreticko-metodologický přístup vychází z předpokladu, že je na pojem „sociální“ nahlíženo jako na síť aktérů. Tito aktéři jsou rovnocenně sdružení prostřednictvím činností, a pojem „sociální“ se vytváří prostřednictvím činností a praktik mezi jed-

¹Habitus je definován jako predisponující strukturovaná sada dispozic, která je přenášena ve společnosti nevědomě a jejímž projevem je například kontinuita, obeznamenost (zkušenost) a normalita chování ve společnosti. Autorem tohoto sociologického pojmu je P. Bourdieu (Bourdieu 1977).

²Objekty v post-procesuální archeologii jsou považovány za soubory artefaktů, které vytvářejí sociální kontext s konkrétními významy a symboly. Objekty vytvářejí nestálé

notlivými aktéry, které tvoří spolu jednotlivé entity – lidé, artefakty, objekty² a materiály. ANT teorie vychází z předpokladu, že vztahy mezi lidmi jako činiteli (agenty) s kategoriemi objektů a artefaktů jsou vzájemně provázány a vytvářejí sociální svět prostřednictvím interakcí a praktik. ANT teorie umožňuje realizaci výzkumu materiální kultury v dynamickém pojetí na základě sledování variability artefaktů ve vztahu k objektům a popisu trajektorie činností, které se podílejí na jejich vytváření.

Podle B. Jervise má relační přístup pro středověkou archeologii řadu implikací při studiu materiální kultury za předpokladu plynulého „toku“ (fluidity) a variability vývoje sociálního prostředí (například ve studiu sociální a kulturní identity). Další oblastí využití relačního přístupu je studium vztahů a provázanosti (entanglement) artefaktů a objektů s prostředím – krajinou a architekturou, za účelem poznání dynamiky procesů, které udržují stálost a trvanlivost objektů v prostředí. Kromě biografie artefaktů a objektů, lze zkoumat například užití, produkci a depozici artefaktů a objektů v prostředí. Takto zaměřené studium otevírá nové dynamické pojetí materiální kultury, které směřuje k její nové konceptualizaci, kategorizaci a re-interpretaci. Relační přístup je zároveň metodickým podnětem k provedení široce integrovaného výzkumného programu.

V navazující třetí kapitole („Emergent object: Situating pottery in material world“) B. Jervis konkretizuje, jak může být relační přístup využit na příkladu středověké keramiky ke studiu jiných forem materiální kultury. Po-

močí keramiky, jako datovacího artefaktu, lze sledovat plynulost a variabilitu materiální kultury v průběhu času, a také rekonstruovat sociální vztahy a interakce mezi keramikou a předměty z jiných materiálů, dalšími objekty, psanými záznamy (dokumenty), v celém průběhu její užité životnosti. Prostřednictvím rekonstrukce činností a vztahů mezi jednotlivými aktéry mohou být studovány široké teoretické otázky týkající se poznání života středověké společnosti, v rámci nichž byly konstituovány. Keramika může být jedním z klíčových aktérů poskytující interpretací rámec k vysvětlení řady sociálních a kulturních procesů.

Sledovány jsou především relační vztahy mezi keramikou, která vystupuje jako jeden z objektů a dalšími aktéry materiální kultury. Diskutován je relační vztah mezi objekty a dokumenty (texty), které představují záznamy o středověkém sociálním světě, které mají svoji vlastní životní biografii; zde autor vychází ze současné teorie historické archeologie (např. Andrén 1998). Na základě relačního přístupu mezi objekty a texty považovanými za součást materiální kultury, lze vstoupit do rovnocenného diskurzu mezi archeologií a historií. B. Jervis to dokládá na skutečnosti, že význam textů byl do jisté míry závislý na objektech, zatímco význam objektů byl vytvářen prostřednictvím tvorby a šířením textů. Vytváření textů zachycuje jednotlivé materiální projevy lidského života odrážející interakce a způsoby, jakými vnímáme sami sebe ve vztahu k jednotlivým objektům a k okolnímu prostředí, a které přispívají k udržování paměti jedno-

a proměnlivé prostředí, kde pouze jeho materiálové složení zajišťuje jejich delší trvanlivost a životnost. Koncept tzv. „objektivizace“, ve kterém objekty jsou považovány za manifestaci lidských aktivit a společnosti, je jedním z klíčových studií o materialitě (Miller 2005, 7–10).

tlivých skutečností zahrnující širší výklad pojmu sociální. V pojetí B. Jervis texty nejsou jen fosilním záznamem o středověké skutečnosti, ale ve vztahu k materiální kultuře mohou odrážet a zároveň zachycovat dynamiku řady sociálních procesů.

B. Jervis na konkrétních příkladech upozorňuje na význam písemných pramenů pro studium středověké keramiky. Prostřednictvím vzájemného vztahu mezi keramikou a dokumenty, v nichž keramika vystupuje jako jeden z aktérů, lze sledovat například otázky týkající se pravidel etikety, konzumace, stolování, společenského chování apod. Dokumenty (např. středověké evidenční a obchodní soupisy a inventáře domácností) zároveň zaznamenávají informace o variabilitě funkcí keramiky v různém sociálním prostředí a zaznamenávají i relativní hierarchii forem keramických nádob z různých materiálů vzhledem k jejich tržní hodnotě. Jak poukazuje autor, bez psaných záznamů by byl také zkeslený obraz o spektru užití a spotřebě nádob z jiných materiálů, například o dřevěných a kovových nádobách, které vedle všudypřítomné keramiky jsou nalézané poměrně zřídka.

Na druhé straně B. Jervis kriticky upozorňuje na skutečnost, že nejvíce detailních záznamů se týká především vysoce ceněného a jinak raritního například stříbrného a cínového nádobí, které získalo svoji tržní hodnotu prostřednictvím okázalé spotřeby a nabyté společenské hodnoty, a proto je nutné i k interpretaci písemných pramenů přistupovat velmi obezřetně. Autor také upozorňuje na nekompletnost a fragmentárnost jednotlivých záznamů a soupisů. Řada každodenních pravidel a rituálů nemusely být předmětem zaznamenávání, a také běžná spotřební keramika s nízkou pořizovací

hodnotou byla v evidenčních soupisech často vynechávána. Rozdíly mezi záznamy o keramice a předměty z jiných materiálů jsou patrné i v evidenčních soupisech například v kontextu urbaního a rurálního prostředí, jak je demonstrována na základě rozboru několika inventářů z rurálního prostředí. Autor také upozorňuje na fakt, že dokumenty (evidenční soupisy) představují krátký časový záznam o frekvenci keramiky v daném prostředí, zatímco archeologický záznam je výsledkem akumulace keramiky různé životnosti v průběhu mnoha let až desetiletí, kdy navíc keramika mohla být i předmětem recyklace nebo opětovného využití.

Z dalších příkladů interakcí mezi keramikou a texty je rozvedeno na příkladu výzdoby keramiky, na kterou může být nahlíženo jako na text se symbolickým významem, a která může být aktérem komunikace k vyjádření určité sociální identity, statusu nebo genderu. Autor poukazuje na možnosti aplikace fenomenologického myšlení k interpretaci výzdoby středověké keramiky (podle Cumberpatch 1997), založeného na předpokladu, že materiálové vlastnosti keramiky, včetně barev měly úlohu v reprodukci středověkého habitů, a že binární opozice mezi prvky jako je barva (světlá–matná) nebo textura (jemná–hrubá) se vztahují k dalším opozicím, které byly základem společenského řádu (např. rozdíly mezi vyšším a nižším statusem, genderové rozdíly mezi muži a ženami, nebo výrobou a spotřebou apod.).

Na konkrétních příkladech výzdoby keramiky je demonstrován tento přístup, například u džbánů s antropomorfní dekorací v podobě vousaté tváře, které v kontextu jejich užití, sloužily pravděpodobně k picím rituálům a slavnostním obřadům a charak-

teristická výzdoba nesoucí výrazné maskulinní znaky mohla vyjadřovat mužskou identitu. Další znaky na keramice například v podobě inskripce písmen mohly mít i náboženský, magický až religiózní význam; například cisterciácká pozdně středověká keramika. Podle B. Jervise zprostředkovatelská úloha výzdoby jako textu se symbolickým a náboženským významem vybízí k výzkumu středověké relační ontologie a animismu.

Sledován je i relační vztah mezi keramikou vyrobenou z hlíny a předměty z jiných materiálů na základě přijatého konceptu tzv. skeuomorfismu, definovaného jako studium předmětů, který napodobují nebo imitují jiné předměty, ve formě nebo vzhledu, ale které jsou vyrobené z jiných materiálů (k tomu např. Fahlander 2008, 70). V rámci materiální kultury a technologického procesu se skeuomorfismus projevuje kopírováním a napodobováním předmětů jak z vysoce prestižních materiálů, tak i naopak méně významných materiálů, které mohou rozšiřovat stávající repertoár forem. Studie o skeuomorfismu mohou sledovat status různých druhů materiálů ve společnosti a způsob jejich využití. Podle B. Jervise by studium keramiky mělo být komplementární k relaci k dalším formám předmětů jiného materiálového složení, které mohou suplovat nebo napodobovat funkci keramiky.

Na konkrétním příkladu je demonstrován příklad skeuomorfismu, a to napodobováním typických tvarů keramických nádob, tzv. anglosaských hrnců s baňatým dnem, které zřejmě vznikly imitací forem kovových kotlů. Naopak některá luxusní keramika, jako honosné a bohatě zdobené akvamanile, měla svoje ekvivalenty a předlohy v podobě kovových forem. Vzájemná konkurence

a soutěžení mezi formami a materiály na příkladu keramických a kovových forem ukazuje na rozdíly v sociálním statusu a prostředí, kde tyto rozdíly jsou například projevem v zavádění nového způsobu vaření a pravidel stolování.

Čtvrtá kapitola („Emergent people: Pottery and identity“) je založena na kritickém rozboru konceptu sociální a kulturní identity a jejím projevu v materiální kultuře. V 90. letech minulého století se studium identity stalo jedním z hlavních témat studií o středověké keramice, například ve studiích o původu anglosaské keramiky. Sledována byla především sociální identita na základě distribuce keramiky ve vztahu k sídelním procesům, jako byla kolonizace a migrace, nesenými sociálně a kulturně odlišnými skupinami a komunitami, či v rámci studia obchodních vztahů mezi dvěma a více tržními centry; zmínit lze například studie o obchodu s keramikou mezi hanzovními městy (např. Gaimster 2007, 408–423). První kriticky psaná studie o identitě však vznikla až v roce 1997 od P. Blinkhorna, který využil známé etnoarcheologické paralely ke studiu procesů výroby a užití keramiky, které vytvářely silný sociální kontext, tak i skupinově a sociálně odlišné formy identity (Blinkhorn 1997). Tento přístup byl ovlivněn sociologickými studiemi, a také konceptem tzv. operačního řetězce (*chaîne opératoire*), kdy jednotlivé procesy výroby, produkce a užití byly součástí širšího sociálního systému, v rámci něhož se projevovalo mnoho různých podob a forem sociální identity. B. Jervis se nevyhýbá ani problematickému spojování etnicity s materiální kulturou, která rovněž může být jedním z projevů skupinové identity, podobně jako například gender.

Podobně jako v předchozím případě rozvíjí B. Jervis relační přístup ke studiu

identity na základě činností, kterým se utvářely vztahy mezi keramikou a lidmi v kontextu jejího užití. Sociální identita se kromě technologické a stylistické variability může projevat i rozdílnými způsoby využívání keramických nádob v činnostech jako je příprava pokrmů, kulinářské praktiky a konzumace. Tyto rozdíly jsou sledovány na příkladu vývoje domácí anglosaské keramické produkce v souvislosti se změnami, které přinesla normanská invaze na Britské ostrovy po roce 1066, a které se odrazily například v rozdílném způsobu užití keramických nádob. Na konkrétním příkladu byla sledována sociální identita v rámci středověkého města Southamptonu, kde se na základě rozboru keramiky projevovaly v různých částech města sociální rozdíly mezi domácím anglosaskými a nově příchozími normanskými obyvateli, ve smyslu rozpoznání odlišných praktik ve způsobech vaření, projevujících se na kuchyňské keramice rozdílnými stopami očazení povrchů při kontaktu keramických nádob s ohněm, naznačující jiné způsoby vaření. Sama o sobě však podle B. Jervise pozorovaná změna ve způsobech vaření nereflektuje přítomnost nové příchozí sociální skupiny, která si udržuje svůj vlastní habitus, ale naopak může znamenat i přítomnost aktérů, kteří vytvářejí nové asociace s materiální kulturou, a která se po určité době může projevit jako jejich vlastní identita. Tuto změnu označuje B. Jervis za určitý projev vzájemného křížení (hybridizace) a připouští, že rozdílné interakce s keramikou při procesech jako vaření, konzumace a stolování mohly mít více projevů v materiální kultuře, než pouze projev identity nebo sounáležitosti určité skupiny.

Další příkladová studie se týká projevů identity, tzv. identity dominance,

která je sledována v hierarchii středověké společnosti u vyššího sociálního dvorského prostředí, a to na základě projevů materiální kultury u středověkých hradů jako typických příkladů demonstrace symbolů moci, bohatství a dominance. Jedno ze současného směřování výzkumu hradů, považuje hrady za živé, vibrující a ve své podstatě zhmotnělé multifunkční prostory, využívané k různým účelům a aktivitám (např. Creighton a Liddiard 2008). Podle B. Jervise ve Velké Británii chybí v současnosti moderně vedené archeologické výzkumy hradů a výzkumné projekty, které by se zaměřily na studium každodenního hradního života prostřednictvím analýzy materiální kultury. Rozdíly v depozičních praktikách uvnitř hradních areálů ukazují, že v některých případech je možné rozlišovat různé projevy skupin materiální kultury ve vztahu ke konkrétním prostorům uvnitř hradů, pokud jsou tyto skupiny interpretovány ve vzájemném vztahu nejen k místnostem, ale i v relaci k lidem, kteří je obývali, nebo je využívali k různým činnostem. B. Jervis se domnívá, že je možné zkoumat projevy identity uvnitř hradů, a to prostřednictvím činností spojených s využitím různých typů materiální kultury. Na příkladu místností určených ke konzumaci a stolování byli jedinci schopni vyjádřit svoji vlastní identitu, a zároveň i svůj vztah k okolnímu světu kolem nich, což vedlo ke vzniku dalších forem identity, jako byla dominance a podřízenost. V tomto pojetí, místnosti v rámci hradů nebyly jen statickými prostory, ve kterých byla identita zobrazena, ale byly zároveň i prostory, v nichž se mohlo projevit více forem identity prostřednictvím interakcí s materiální kulturou.

Zde příkladová studie zaměřená na dva středověké anglické hrady Barnard Castle (v hrabství Durham) a Launceston Castle (v hrabství Cornwall), ukázala na možnosti výzkumu hradních prostor a projevů sociální identity na příkladu středověké keramiky. Prostřednictvím prostorové distribuce byly sledovány rozdíly v konzumpci keramiky v rámci obou hradních areálů, kde se podařilo na základě výskytu určitých skupin kuchyňské a stolní keramiky funkčně a sociálně rozlišit a vymezit jednotlivé místnosti využívané jako administrativní prostory a prostory určené k hostinám a stolování v rámci dvorské kultury.

V páté kapitole („Emergent landscapes: pottery, people and places“) rozvíjí B. Jervis studium keramiky ve vztahu k lidem, krajině a místům. Podle B. Jervise jsou studie o keramice a krajině archeologii obecně považovány za oddělené subdisciplíny v rámci archeologie středověku. Autor vychází z kritiky konceptu historické krajině archeologie ve Velké Británii od M. Johnsona (2006), který poukazuje na absenci teoretických a interpretačních přístupů, kdy je současná historická krajině archeologie zaměřena především na statické studium historických procesů v geografickém prostředí, a kde je středověká archeologie pouze využívána k získání odpovědí na historicky determinované otázky, či k potvrzení dokladů jednotlivých historických procesů a událostí v krajině. Vedle toho B. Jervis upozorňuje rovněž na fenomenologický přístup k výzkumu krajiny, který klade důraz na lidskou zkušenost, vnímání a percepci krajiny, která však vychází ze současných zkušeností a schopností empatie badatele vnímat krajinu, než ze skutečného výzkumu minulých populací

a jejich vztahu ke krajině (srov. Tilley 1994).

Místo toho B. Jervis upřednostňuje relační přístup, který zkoumá činnost v krajině a ve vztahu k sociálním aktérům, kde je krajina považována za soubor, který může rozvíjet svoji vlastní dynamickou agendu, a přitom je zdůrazňována její aktivní role v tomto procesu. Pokud podle něho přijmeme koncept krajiny za určitý sociální soubor, lze zkoumat vzájemné interakce krajiny s materiální kulturou prostřednictvím řady aktérů. B. Jervis nalézá vzájemné relační spojení mezi keramikou, krajinou a dalšími aktéry, a to prostřednictvím činností, které využívaly, či přetvářely krajinu jako sociální prostor. Význam krajiny spočívá v tom, že krajina vytváří stabilní prostředí s vlastní pamětí, jenž je aktivována prostřednictvím časově stálých a opakovaných činností v relaci k osídlení a k tzv. lokalizovaným aktivitám v prostoru.

Jednou z těchto aktivit a interakcí v rámci krajiny je například získávání hrncířské hlíny pro výrobu keramiky. Získání informací o původu suroviny umožňuje v současné době množství moderních metod petrologického výzkumu, např. analýza výbrusů a chemické analýzy, které mohou být využity k vyhledávání a mapování zdrojů hrncířských hlín v rámci krajiny. Příkladové studie jsou zaměřeny na sledování původu nekvalitní organicky temperované anglosaské keramiky 8.–9. století, jejíž složení keramické hmoty obsahuje četné organické a minerální příměsi. Na základě rozboru distribuce keramiky byl prokázán výskyt organicky temperované keramiky v úzkém vztahu k rurálním komunitám a v prostředí, které se nacházelo na kvalitativně chudších zemědělských půdách v jihový-

chodní Anglii. Další příkladová studie je zaměřena na získávání hrncířské hlíny v pozdně saském období v okolí Chichesteru v 7. až 11. století. Velká variabilita místní a lokální keramické produkce je ovlivněna řadou faktorů, jako jsou například zkušenosti hrncířů s výběrem keramických hlín, dostupností zdrojů a měnicími se technologickými znalostmi, ovlivněné i příchodem nových komunit, nebo vztahem mezi rurálním a urbánním prostředím.

Další příklad vzájemného relačního spojení je ukázán na příkladu „městské krajiny“, kde studium biografie keramiky, nabízí velké možnosti k výzkumu depozičních procesů, na základě relačního vztahu mezi objekty a způsobem využívání prostoru. Autor v této části textu částečně vychází z prací M. B. Schiffera o formačních procesech archeologických pramenů (Schiffer 1987). Podle B. Jervise depoziční praktiky nejsou jen procesy, jimiž je vytvořena většina archeologických pramenů, ale také soubory interakcí mezi lidmi a objekty, které se významně podílely jak na utváření jejich vlastní identity, tak i prostředí. Roli depozičních procesů podléjících se tvorbě městské krajiny můžeme sledovat u řady příkladů středověkých měst, a to na základě výzkumu interakcí mezi lidmi a jejich způsobem zacházení s odpadem a využitím prostoru v relaci k artefaktům, ale také ve vztahu k písemným pramenům, kde jsou tyto činnosti zaznamenávány. Autor zdůrazňuje úlohu keramiky v procesu poznávání a rekonstrukce depozičních procesů, zejména na základě integrace studií o keramice v jejich kontextuálních informacích s využitím kvantitativních dat (fragmentarizace, rezidualita) a statistických analýz. Rekonstrukce depozičních praktik nám neumožňuje pouze sledovat tra-

jektorii keramiky jako odpadu v určité konečné fázi její biografie, ale také umožňuje sledovat vztah mezi biografií objektů a biografií uloženin, které se společně s objekty proměňují v množství stratigrafických fází, lišící se jak významem, vlastnostmi, tak i způsobem vzniku.

V rámci příkladové studie jsou srovnávány rozdíly v depozičních praktikách na příkladu měst Worcesteru, Norwiche, Southamptonu, ale i dalších britských měst, kde je sledována jak velká variabilita způsobů zacházení s odpadem, tak i variabilita objektů a prostředí, kde docházelo k ukládání domácího a komunálního odpadu (odpadní objekty, privátní a komunální hnojště a smetiště). Na základě distribuce a složení keramických souborů na příkladu dvou městských částí středověkého Southamptonu (York Buildings and Bull Hall) byly zjištěny rozdíly v depozičních praktikách, které umožnily i poznání způsobu využití prostoru, například vymezení dvorů a zahrad, kde zacházení s odpadem respektovalo přirozené a umělé hranice parcel (příkopy a ohrazení). Areály, které byly udržovány čisté, se vztahovaly zejména k vyššímu sociálnímu prostředí, ale mohly být také vyvolané populačním nárůstem, a tudíž i vyššími nároky na získání a udržování prostoru.

Ovšem jak dále zdůrazňuje B. Jervis rozpoznané rozdíly v depozičních praktikách nemusely pouze odrážet sociální rozdíly, ale mohly být vtaženy do procesu formování identity, která se utvářela na základě vztahu mezi lidmi, prostředím a kategoriemi odpadu. Depoziční procesy nevedly ke vzniku jedné městské krajiny ve specifickém významu, ale naopak se zapisovaly do vzniku několika městských krajin, ve kterém zacházení s odpadem a prasto-

rem vedlo k postupnému vytváření heterogenního a kvalitativně vyššího sociálního prostředí, a kde nakládání s odpadem bylo jedním ze souborů praktik řady aktérů k udržování sociálního prostoru.

V předposlední šesté kapitole („Pots in motion: pottery, meaning and change“) se B. Jervis zaměřuje na další rozvíjení zde již vícekrát zmiňovaného konceptu biografického přístupu ke studiu životní historie keramiky až do jejího konečného zániku, kdy je keramika chápána jako odpad, který lze studovat v rámci dalších kategorií. Na základě příkladů jsou dále rozvíjeny přístupy prezentované v předchozích kapitolách, v níž depozice odpadu měla významnou úlohu při utváření prostředí. Druhá případová studie zkoumá vztah mezi vznikem nových keramických a architektonických forem, za předpokladu, že se vyvíjí plynule a společně jako výsledek specifických sociálních vztahů.

Koncept biografie (životopisu) – přístup, který převzala archeologie ke svým interpretacím ze sociologie, se poprvé objevil v pracích A. Appadurai (1986) a I. Kopytoff (1986). Biografický přístup je založen na výzkumu životní trajektorie – historie předmětů a zkoumání způsobů, jak jsou významy předmětů vnímány na různých místech podél jejich trajektorie. Biografický přístup poskytuje interpretativní rámec, ve kterém je kladen důraz na plynulost významů, které se cyklicky objevují a zanikají, stejně jako předměty ve své biografické (životní) trajektorii. Jejich životní historie neprobíhá odděleně, ale je provázána s dalšími biografii lidí, objektů, prostředí a věcí. Jejich trajektorie tedy není v lineárním vývoji, neboť významy a užití předmětů jsou v čase obměňovány.

Na základě biografického přístupu je sledována životní historie keramiky,

kteřá obecně má krátkou životní délku, neboť je limitována svojí nižší materiální trvanlivostí. Životní historie keramiky probíhá v trajektorii procesů jako je výroba, distribuce a užití, až po konečný zánik a depozici, keramiky s možností však další reutilizace. Délka její životnosti byla ovlivněna především délkou doby činnosti, v rámci kterých probíhaly interakce s keramikou. Některé interakce byly omezené délkou průběhu určitého procesu (např. délkou čekání na přivedení vody v hrnci do varu), některé byly ovlivněné denní dobou stravování, nebo některé interakce byly ovlivněné délkou biologického času (např. dobou trvanlivosti potravin). Z toho vyplývá, že předměty vytvářely různé časové toky, kdy zatímco některé předměty byly pomíjivé, hodnota a trvanlivost jiných předmětů byla udržována především lidmi v interakci s předměty v různých bodech jejich biografie.

V první příkladové studii biografického přístupu ukazuje B. Jervis na studium významu předmětů na příkladu keramiky a ve způsobu jejího uložení v kategoriích odpadu, kdy se během tohoto procesu vytvářely další vlastnosti a interakce mezi lidmi a prostředím, v určitých bodech biografie předmětů a odpadu. Odpad lze rozdělit do kategorií v závislosti na určitých depozičních praktikách, ve kterých se měnil i význam a vnímání odpadu ve společnosti, stejně tak jako se měnily jeho fyzické vlastnosti. Zde B. Jervis vychází například z prací M. B. Schiffera (1987), ale i dalších autorů, kteří se zabývali depozičními procesy a variabilitou ve vytváření různých kategorií primárního, sekundárního, terciárního či provizorního odpadu. Podle autora je odpad kategorií, ve kterém předměty ztrácejí svůj význam, status a identitu, ale zatímco může být na jedné

straně jejich životní dráha ukončena, mohou být na druhé straně přeměněny v jiné předměty s novým nebo znovuobnoveným významem a identitou a znovu začleněny v rámci společnosti a prostředí. Středověká keramika je vhodným artefaktem ke studiu kategorií odpadu, neboť zpravidla byla součástí organického odpadu a zřídka byla tříděna a separována od ostatního odpadu. Rozdílné vnímání odpadu dokládá B. Jervis na základě archeologických příkladů manipulace s odpadem v rámci širší středověké krajiny, například sleduje rozdíly mezi městským a vesnickým prostředím a jejich vztahu k recyklaci a separaci odpadu, a dále diskutuje například problematiku hnojení. Na konkrétním příkladu ze středověkého Hamwicu, pozdějšího Southamptonu, sleduje jednotlivé kategorie odpadu a trajektorii procesů zacházení s odpadem od 9. do 12. století. Poznání jednotlivých kategorií odpadu je především založeno na sledování distribuce keramických typů.

V dalším pojetí, ve kterém jsou různé formy a kategorie provázány a mají společný význam, mohou být studovány prostřednictvím vztahu mezi středověkou keramikou a stavebním prostředím. Toto pojetí autor rozvíjí ve druhé příkladové studii, která se věnuje formám středověké architektury a především na základě post-procesuálních teoretických přístupů, které považují stavby za sociálně a genderově strukturované prostory určené k různým sociálním aktivitám, a které měly různé binární významové opozice vzhledem k přístupu (veřejné nebo soukromé), nebo ke způsobu jejich udržování (čisté nebo špinavé). Podle B. Jervise lze prostřednictvím vztahu mezi keramikou a stavbami, sledovat projevy a rozdíly v různém so-

ciálním stavebním prostředí (urbánní-rurální). Autor se zaměřuje především na sledování vývoje životního standardu a utváření jednotlivých sociálních prostor na příkladu trojdílných vesnických domů (z výzkumů v Cheddaru) nebo vícepodlažních městských domů ze Southamptonu, které se odrážejí i v zavádění a způsobech užití nových keramických forem, například stolní keramiky.

Cílem závěrečné sedmé kapitoly („An Emergent Discipline“) je především diskuze o důsledcích autora díla, prezentovaného na příkladu studií o keramice ve vztahu k historii a archeologii středověku, kde se autor znovu vrací k rozboru a k závěrečnému zhodnocení jednotlivých kapitol a znovu reviduje svoje kroky. Autor znovu upozorňuje na dopad keramických studií a na možnosti jejich etablování v rámci archeologie středověku, a to prostřednictvím uplatnění nových teoretických konceptů provázaných se současnými metodami výzkumu. B. Jervis dodává, že se nesnaží přisuzovat keramice větší status a význam, než měla ve středověké společnosti, ale především chtěl poukázat na sílu interpretace vzájemných vztahů a provázání lidského, materiálního a textového světa na základě vybraných příkladových studií. Autor znovu upozorňuje na možnosti využití keramických dat získaných moderními analytickými metodami k interpretaci a k výzkumu širších témat z oblasti archeologie středověku; například k výzkumu krajiny, prostoru, architektury, sociální a kulturní identity. K tomu je ale nezbytné, aby se keramické studie, v současné době velmi roztržštěné, více integrovaly v rámci syntetických a diskurzních prací, a byly studovány s ohledem na relační vztahy mezi lidmi, věcmi, prostředím a texty,

kteří jsou vzájemně provázány prostřednictvím činností sítě aktérů. Záměrem práce B. Jervise není vytvořit nové paradigma, ale nabídnout jeden z možných přístupů k výzkumu materiální kultury. Jak sám upozorňuje, je třeba se oprostít od dosavadního statického a antropocentrického pojetí kultury a středověké společnosti a naopak zkoumat dynamické otázky proměnlivosti jednotlivých materiálních agentů, které je vytvářely. Na základě úzké integrace teoretických a metodických přístupů je možné vytvořit nový rámec, ve kterém mohou být studovány a nově interpretovány proměnlivé životní reality středověké společnosti a kultury.

Další použité zdroje

- ANDRÉN, Anders (1998): *Between Artifacts and Texts. Historical Archaeology in global Perspective*. New York: Springer Science & Business Media.
- APPADURAI, Arjun (1986): Introduction: Commodities and the Politics of Value. In: Appadurai, Arjun (ed.): *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 3–63.
- BLAKE, Hugo (1980): Technology, Supply or Demand. *Medieval Ceramics*, roč. 4, s. 3–12.
- BLINKHORN, Paul (1997): Habitus, Social Identity and Anglo-Saxon Pottery. In: Blinkhorn, Paul a Cumberpatch, Chris (eds.): *Not so Much a Pot, More a Way of Life. Current Approaches to Artefact Analysis in Archaeology*. Oxford: Oxbow Books, s. 113–124.
- BOURDIEU, Pierre (1977): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BROWN, Duncan H. (1988): Pottery and Archaeology. *Medieval Ceramics*, roč. 12, s. 15–21.
- CREIGHTON, Oliver a LIDDIARD, Robert (2008): Fighting Yesterday's Battle: Beyond War and Status in Castle Studies. *Medieval Archaeology*, roč. 52, s. 85–93.
- CUMBERPATCH, Chris G. (1997): Towards a phenomenological approach to the study of medieval pottery. In: Cumberpatch, Chris a Blinkhorn, Paul (eds.): *Not so Much a Pot, More a Way of Life. Current Approaches to Artefact Analysis in Archaeology*. Oxford: Oxbow, s. 125–151.
- DAVEY, Peter (1988): Theory and Practise in Medieval Ceramic Studies. *Medieval Ceramics*, roč. 12, s. 3–14.
- DAVEY, Peter a HODGES, Richard (1983): Ceramics and Trade: A Critique of the Archaeological Evidence. In: Davey, Peter a Hodges, Richard (eds.): *Ceramics and Trade*. Sheffield: University of Sheffield, s. 1–16.
- FAHLANDER, Fredrik (2008): Same, Same, But Different? Making Sense of the Seemingly Similar. In: Childis, Konstantinos, Lund, Julie a Prescott, Christopher (eds.): *Facets of Archaeology. Essays in Honour of Lotte Hedeager*. Oslo: OAS, s. 67–74.
- GAIMSTER, David (2007): A Parallel History: The Archaeology of Hanseatic Urban Culture in the Baltic c.1200–1600. *World Archaeology*, roč. 37, č. 3, s. 408–423.
- HODDER, Ian (1994): The Interpretation of Documents and Material Culture. In: Denzin, Norman a Lincoln, Yvonna (eds.): *Handbook of Qualitative Research*. Sage, s. 393–402.
- HODGES, Richard (1982): *Dark Age Economics*. London: Duckworth.
- HODGES, Richard (1983): New Approaches to Medieval Archaeology, Part 2. In: Hinton, David (ed.): *25 Years of Medieval Archaeology*. Sheffield: University of Sheffield/Society for Medieval

Archaeology, s. 24–37.

JOHNSON, Matthew (2006): *Ideas of Landscape*. Malden – Oxford: Blackwell.

KOPYTOFF, Igor (1986): The Cultural Biography of Things: Commodization as Process. In: Appadurai, Arun (ed.): *The Social Life of Things*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 64–91.

LATOUR, Bruno (2005): *Reassembling the Social. An Introduction to Actor Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.

MILLER, Daniel (2005): Materiality: An Introduction. In: Miller, Daniel (ed.): *Materiality*. London: Duke Press, s. 1–50.

MOORHOUSE, Steve (1986): Non-Dating Uses of Medieval Pottery. *Me-*

dieval Ceramics, roč. 10, s. 85–124.

ORTON, Clive, TYERS, Paul a VINCE, Alan (1993): *Pottery in Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.

SHANKS, Michael (2007): Symmetrical Archaeology. *World Archaeology*, roč. 39, č. 4, s. 589–596.

SCHIFFER, Michael B. (1987): *Formation Processes of the Archaeological Record*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

TILLEY, Christopher (1994): *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*. Oxford/Providence: Berg.

Ladislav Čapek*

*Mgr. Ladislav Čapek, Ph.D., Katedra archeologie, Fakulta filozofická ZČU, capekla.st@gmail.com.